

INVENTORIAI – LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ISTORIJOS ŠALTINIAI „IEŠKO“ ISTORIKŲ

XVII a. pradžios Lietuvos vietovių istoriniai šaltiniai. 1622 m. Vilniaus ekonomijos inventorius. Sud. Darius VILIMAS. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014. – 264 p. ISBN 978-9955-84-785-4

Tomas Čelkis
Vilniaus universitetas

233

Šaltinių tyrimų ir publikavimo padėtis Lietuvoje – džiuginanti. Reguliariai pasirodo Lietuvos Metrikos knygų publikacijos, specialūs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) politinės istorijos šaltinių rinkiniai, Bažnyčios istorijos šaltinių leidiniai, LDK raštiją reprezentuojančių ir kitų šaltinių publikacijos¹. Parašytas istorijos knygas laikas nuo laiko keičia kitos – „naujesnės“, nes mokslas vis ieško naujų interpretacijų ir koncepcijų. Tuo tarpu šaltinių publikacijų „gyvenimo trukmė“ yra kur kas ilgesnė. Antai dar XVIII a. Abiejų Tautų Respublikos pijoras Motiejus Dogelis (1715–1760) parengė aštuonis Lenkijos karūnos ir LDK istorijos šaltinių – diplomatinų kodeksų – rinkinius, bet tik trys knygos publikuotos². Šie leidiniai sėkmingai istorikų naudojami ir šiandien, net ruošiamasi publikuoti likusius penkis XVIII a. parengtus tomus.

LDK istorijos šaltinių masyvas yra platus. Todėl jų leidybos srityje susiklosto atitinkamos kryptys. Vienais atvejais šaltinių publikavimą lemia jų aktualumas ir kompleksiskumas, kaip antai, LDK valstybės archyvas – Lietuvos Metrika. Kitais atvejais atitinkamus šaltinius publikuoti skatina susiklosčiusi tyrimų tradicija ir temų įvairovė. Pastaruoju metu LDK istorijos tyrimų spektras smarkiai plečiasi. Šią įvairovę lemia pati šaltinių būklė, jų prieinamumas ir turinio informacijos universalumas moksliniuose tyrimuose. Išties vieni universaliausių yra XVI–XVIII a. LDK pilių, dvarų, kaimų, miestelių, ekonomijų, girių inventoriai. Archyvų saugyklose jų yra didelis kiekis, bet

¹ Šiuo metu Lietuvoje veikia du Lietuvos Metrikos tyrimų ir publikavimo centrai. Tai Archeografijos skyrius Lietuvos istorijos institute bei Lietuvos Statutų ir Lietuvos Metrikos tyrimų grupė Vilniaus universitete. Publikuojama įvairių šaltinių leidinių. Galima paminėti kelis jų pavyzdžius. Bene naujausia LDK politinės istorijos šaltinių publikacija: *XVII amžiaus vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*. T. III: 1658–1663 ir kitų metų Vilniaus miesto tarybos aktų knyga. Sud. Elmantas MEILUS. Parengė Algimantas KAMINSKAS, Milda KVIZIKEVIČIŪTĖ, Elmantas MEILUS. Vilnius, 2015. Katalikų Bažnyčios istorijos šaltinių publikacija: *Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas* (Historiae Lituaniae Fontes Minores, VIII). Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2015. Vertingas raštijos ir archyvų istorijos tyrimams šaltinis: *Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648 m.)*. Sud. Darius ANTANAVIČIUS, Algirdas BALIULIS. Vilnius, 2014.

² Publikuoti: *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*. [Ed. Mathias DOGIEL]. T. I. Vilnæ, 1758; T. IV. Vilnæ, 1764; T. V. Vilnæ, 1759.

mokslo apyvartoje jais remiamasi ribotai. Todėl 2014 m. publikuotas Dariaus Vili-
mo parengtas 1622 m. Vilniaus ekonomijos inventorių, kurį į lietuvių kalbą išvertė
Tamara Bairašauskaitė, skatina tikėti, jog šiuo pavyzdžiu ir kitų vietovių inventoriai
„suras“ savo tyrinėtojus ir istorikus.

Kaip įprasta, minėto leidinio pratarmėje apžvelgta LDK inventorių publikavimo būklė.
Nurodyta, kad keli analogiški šaltiniai pirmąkart paskelbti XIX a. Vilniaus archeogra-
fijos komisijos leistuose šaltinių rinkiniuose, o XX a. – tarpukariu ir vėliau – Lietuvoje
kelis XVI–XVII a. LDK inventorių tomus parengė ir paskelbė Konstantinas Jablonskis.
Sovietmečiu du inventorių rinkinius publikavo Baltarusijos mokslininkai. Antrosios
Lietuvos Respublikos metais taip pat pasirodė kelios jų publikacijos³. Tai rodo, kad iš
daugiau nei trijų tūkstančių archyvuose saugomų inventorių paskelbta tik „šis tas“⁴.
Todėl rengėjų sprendimas publikuoti minėtą inventorių yra padarytas laiku ir svei-
kintinas. Tiesa, skaitytojui gali kilti klausimas, kodėl iš tokios gausybės pasirinktas ir
paskelbtas būtent šis inventorių. Ar dėl to, kad jis atskleidžia LDK sostinės Vilniaus
ir jo apylinkių realijas?

Tokiais atvejais, kai prie mažai tirtų arba „užmirštų“ šaltinių grupės sugrįžtama iš
naujo, publikacijos rengėjui tenka nemaža atsakomybė knygos įvade arba pratarmė-
je „įtikinamai“ supažindinti skaitytoją su šaltiniu ir atskleisti jo ypatingas vertes. Juo-
lab kad šiuo atveju 1622 m. Vilniaus ekonomijos inventorių profesionaliai išverstas į
lietuvių kalbą. Todėl jis gali patraukti ne tik mokslininkų, bet ir humanitarinių studijų
studentų ar tiesiog besidominčiųjų istorija dėmesį. Išties pastaruoju dešimtmečiu
regimas didesnis Lietuvos visuomenės susidomėjimas praeitimi. Be to, nutinka, jog
šaltinio publikacijos pratarmė duoda toną gilesnėms šaltinio, kaip specialus tyrimo
objekto, studijoms.

Aptariamo leidinio pratarmėje nurodyta, kad skelbiamas inventorių saugomas Lie-
tuvos valstybės istorijos archyvo Senųjų aktų fonde. Tai 1722 m. padarytas ankstes-
niojo 1622 m. inventoriaus nuorašas, kuris aktuotas Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo
74 knygoje. Pristatytos aplinkybės, dėl kurių parengtas šis inventorių, aptarta a-
prašyto ūkinio vieneto – Vilniaus ekonomijos – struktūra ir sandara. Išties tai padeda
skaitytojui geriau suprasti dokumento turinį. Vis dėlto šiuo atveju šiek tiek pasigen-
dama išsamesnio šaltinio diplomatikos įvertinimo (nepriklausomai nuo to, jog tai
nuorašas), pavyzdžiui, nusakant Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo knygos parametrus,
būklę ar popieriuje regimus vandenženklis. Nors visa tai tarsi turėtų kompensuoti
leidinio pabaigoje pateiktos šio archyvinio dokumento kai kurių fragmentų skaitme-
ninės reprodukcijos.

³ Plg. *XVII a. pradžios Lietuvos vietovių istoriniai šaltiniai...*, p. 7–8.

⁴ Vien Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma daugiau kaip
pusantro tūkstančio LDK laikų inventorių, žr. *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*. Sud.
Vladas ABRAMAVIČIUS. Vilnius, 1963.

Pratarmėje nusakyta skelbiamo šaltinio panauda tiriant LDK ūkį, istorinę geografiją ir demografijos istoriją. Čia kruopščiai suskaičiuoti ekonomijoje buvę dvarai, vaitystės, kaimai, užusieniai ir kita. Šie duomenys pateikti lentelėje (p. 14). Išvardyti gyventojų verslai, profesijos, paminėta mokesčių ir duoklių tvarka. Siekiant atskleisti šaltinio reikšmę istorinės geografijos ir demografijos tyrimams, akcentuoti, gal net pernelyg, randami hidronimai ir surašytų gyventojų asmenvardžiai. Gali pasirodyti, jog per daug įsitraukta į inventoriaus turinio perpasakojimą.

Norint atskleisti šio šaltinio vertę, galimai būtų padėjęs sprendimas kalbėti ne tik apie jį vieną, bet apskritai apie LDK inventorių grupę. Tai būtų labiau išryškinę publikuoto dokumento išskirtinumą. Platesnė pažintis su gausesniu XVII a. inventorių skaičiumi rodo, jog lyginant su kitais, o ypač su LDK rusėniškų teritorijų, inventoriais skelbiamas šaltinis išsiskiria išsamumu ir platumu. Be to, kaip teigiama pratarmėje, šiame šaltinyje užčiuopiami LDK lietuvių ir rusėnų gyvenamojo arealo pasiskirstymo bruožai, kurie atliepia numanomas *Lithuania propria* ribas rytuose. Nemaža tikimybė, jog pamėginus kompleksiskai tirti vienalaikius tokių paribio teritorijų inventorius, kuriuose paliudyta gyventojų etninė ir konfesinė priklausomybė, būtų galima nustatyti tikslesnę minėtų etninių grupių gyvenamų arealų sąlyčių liniją.

Nurodoma, jog, perteikiant publikuojamą tekstą, ne visada laikytasi standartinio lenkiškų tekstų skelbimo aprašo taisyklių. Pridurtina, kad dėl šaltinių perteikimo principų tarp mokslininkų verda diskusija ir koegzistuoja ne vienas požiūris⁵. Daugeliu atvejų kiekvienas šaltinių leidinio rengėjas dažnai įsiveda vieną arba kitą „savą“ taisyklę, kuri, jo supratimu, teikia naudos. Kita vertus, kiekviena šaltinio publikacija yra atitinkama transkribuoto teksto interpretacija. Todėl šis leidinys taip pat ne išimtis, nes, kaip nurodyta, siekta perrašyti tekstą taip, kad jis būtų kuo artimesnis originalui, bet nebūtų pernelyg sudėtingas šiuolaikiniam skaitytojui. Kitaip tariant, stengtasi kuo mažiau moderninti originalo kalbą, nors štai tekste skyrybos ženklai sudėti pagal šių laikų kalbos taisykles.

Knygoje lygiagrečiai nuorašo tekstui pateiktas ir jo vertimas į lietuvių kalbą. Profesionalus vertimas yra itin kruopštus darbas, nes šimtmečių laiko atotrūkis reikalauja precizikos ieškant specifinių sąvokų atitikmenų nūdienoje. Sveikintina, jog kai kurių senųjų sąvokų sampratos detaliau išskleistos komentaruose, nes tai padeda mažiau į kasdienybės istorijos subtilybes įsigilinusiam skaitytojui. Komentaruose prasmingai pateikti ir žymesnių asmenų svarbiausi gyvenimo faktai, paaiškinti originale sunkiai įskaitomi įrašai ir neaiškumai tekste.

⁵ Žr. ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė. Aštuonioliktojo amžiaus šaltinių publikavimas Lietuvoje: pasiekimai ir problemos. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2014, t. 5, p. 291–294.

1622 m. Vilniaus ekonomijos inventoriaus publikacija skiriasi nuo daugelio kitų panašių mokslinių šaltinių leidinių tuo, kad šaltinis paskelbtas ne tik originalo kalba, bet ir jo vertimas. Tai suponuoja platesnį ir margesnį skaitytojų būrį. Leidinys papildo dar labai mažai skelbtų, o kartu ir tyrinėtų LDK inventorių biblioteką. Reikia tikėtis, kad ateityje jų publikacijų bus daugiau. Šie šaltiniai atskleidžia kasdienį žmonių gyvenimą, rodo krašto urbanistikos ir architektūros panoramą, piešia lokalių LDK vietovių žemėlapius.